

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Директор Інституту правотворчості та науково-правових експертиз НАН України, д.ю.н., проф., член-кореспондент НАПрН України

О. О. Кот

2026 року

м. Київ

16 березня 2026 року

ВИСНОВОК

Інституту правотворчості та науково-правових експертиз Національної академії наук України про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертаційного дослідження Накорчевського Сергія Васильовича на тему: «Субсидіарна відповідальність у цивільному праві України», поданої на здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право», затвердженої Вченою радою Науково-дослідного інституту правотворчості та науково-правових експертиз НАПрН України (нині – Інститут правотворчості та науково-правових експертиз НАН України) 29 червня 2023 (протокол № 6) та уточненої Вченою радою Інституту правотворчості та науково-правових експертиз НАН України 19 грудня 2024 (протокол № 13)

Висновок обговорено та затверджено на розширеному засіданні відділу приватноправових досліджень Інституту правотворчості та науково-правових експертиз Національної академії наук України.

ПРИСУТНІ:

НАУКОВІ СПІВРОБІТНИКИ ІНСТИТУТУ:

Завідувач відділу приватноправових досліджень, д.ю.н., проф. **Великанова М. М.**; головний науковий співробітник відділу приватноправових досліджень, д.ю.н., проф., академік НАПрН України **Гриняк А. Б.** (*науковий керівник*); головний науковий співробітник відділу приватноправових досліджень, д.ю.н., проф., член-кореспондент НАПрН України **Вінник О. М.**; головний науковий співробітник відділу приватноправових досліджень, д.ю.н., проф., **Якубівський І. Є.** (*онлайн формат участі*); головний науковий співробітник відділу приватноправових досліджень, д.ю.н., проф. **Федорченко Н. В.**; провідний науковий співробітник відділу приватноправових досліджень, д.ю.н., старший дослідник **Булат Є. А.** (*головуюча на засіданні*); старший науковий співробітник відділу приватноправових досліджень, к.ю.н. **Гуцуляк В. К.**; старший науковий співробітник відділу приватноправових досліджень, к.ю.н. **Трубаков Є. О.**; старший науковий співробітник відділу приватноправових досліджень, к.ю.н., старший дослідник **Простибоженко О. С.**; завідувач відділу дослідження проблем правотворчості

та адаптації законодавства України до права ЄС, д.ю.н., проф. **Міловська Н. В.** (рецензент); старший науковий співробітник відділу науково-правових експертиз, к.ю.н. **Карнаух В. С.** (рецензент).

ЗАПРОШЕНІ:

Аспіранти: Накорчевський С. В. (здобувач); аспіранти Інституту правотворчості та науково-правових експертиз НАН України

Всього присутні: 35 осіб (з них 7 докторів юридичних наук та 4 кандидати юридичних наук – фахівців за профілем поданої на розгляд дисертації), з яких 9 осіб з правом ухвального голосу.

ПОРЯДОК ДЕННИЙ:

1. Обговорення дисертації аспіранта Інституту правотворчості та науково-правових експертиз Національної академії наук України Накорчевського Сергія Васильовича «Субсидіарна відповідальність у цивільному праві України», поданої на здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

СЛУХАЛИ:

1. Доповідь аспіранта Інституту правотворчості та науково-правових експертиз Національної академії наук України **Накорчевського Сергія Васильовича** про результати проведеного дисертаційного дослідження на тему: «Субсидіарна відповідальність у цивільному праві України».

Накорчевський С. В. обґрунтував актуальність теми дисертаційного дослідження, охарактеризував ступінь наукової розробленості проблеми на сучасному етапі, визначив мету та завдання наукового дослідження, обґрунтував методологічну основу дисертації, доповів основний зміст дослідження, науково-теоретичну та практичну значимість досліджуваної проблеми, ознайомив присутніх з основними результатами дослідження та положеннями, які виносяться на захист, а також сформулював загальні висновки та рекомендації щодо вдосконалення чинного законодавства України.

Після доповіді Накорчевський С. В. відповів на запитання присутніх.

1. **Завідувач відділу приватноправових досліджень, д.ю.н., проф. Великанова М. М.:** у контексті правової природи субсидіарної відповідальності як співвідносяться між собою поняття «субсидіарна відповідальність» та «субсидіарне зобов'язання»?

Відповідь. Поняття «субсидіарна відповідальність» та «субсидіарне зобов'язання» не є тотожними, хоча в юридичній літературі трапляється й ототожнення цих понять. Субсидіарне зобов'язання – це конструкція зобов'язального правовідношення з додатковим боржником, в якому поряд з основним боржником існує додатковий (субсидіарний) боржник. У свою чергу, субсидіарна відповідальність – це форма цивільно-правової відповідальності, що настає для додаткового (субсидіарного) боржника у разі порушення основним боржником зобов'язання. Тобто субсидіарна відповідальність – це

вже наслідок порушення зобов'язання (наприклад, відповідальність учасників повного товариства, відповідальність засновників за зобов'язаннями юридичної особи у передбачених законом випадках, відповідальність поручителя тощо).

У роботі під субсидіарною відповідальністю запропоновано вважати особливий вид цивільно-правової відповідальності, що є додатковим способом забезпечення інтересів кредитора та передбачає обов'язок зазнати негативних наслідків майнового характеру субсидіарним (додатковим) боржником, який виникає внаслідок невиконання або неналежного виконання зобов'язання основним боржником та обумовлений правом вимоги кредитора задовільнити вимогу, пред'явлену до основного боржника, у невиконаній основним боржником частині чи залишену останнім без відповіді.

Таким чином, співвідношення між поняттями «субсидіарне зобов'язання» та «субсидіарна відповідальність» можна визначити як «передумова і наслідок»: субсидіарне зобов'язання є правовою передумовою реалізації субсидіарної відповідальності. У цьому контексті у дисертаційному дослідженні підставами притягнення до субсидіарної відповідальності запропоновано вважати сукупність юридичних фактів, які утворюють юридичний склад, а саме: наявність правовідносин між основним боржником та кредитором; наявність правового зв'язку між основним і субсидіарним боржником; невиконання чи неналежне виконання зобов'язання основним боржником або вчинення ним цивільного правопорушення.

2. Головний науковий співробітник відділу приватноправових досліджень, д.ю.н., проф. Якубівський І. Є. (онлайн формат участі): Як процеси гармонізації приватного права в ЄС впливають на зміну підходів до правового регулювання субсидіарної відповідальності в Україні?

Відповідь. Безперечно, посилення євроінтеграційних процесів неможливе без приведення українського законодавства у відповідність до законодавства ЄС. У контексті субсидіарної відповідальності важливими актами у праві ЄС є Директива (ЄС) 2019 р. про превентивну реструктуризацію, погашення заборгованості, заходи підвищення ефективності процедур реструктуризації, неплатоспроможності, погашення боргів та внесені зміни до Директиви (ЄС) 2017 р. щодо гармонізації окремих аспектів корпоративного права ЄС. Крім того заслуговує уваги в цьому напрямі Регламент (ЄС) 2015 р. про провадження у справах про неплатоспроможність. Цими актами передбачається застосування субсидіарної відповідальності у питаннях банкрутства і водночас те, що у компетенції національних правових систем залишаються механізми притягнення до субсидіарної відповідальності, яка спрямовується на стимулювання добросовісності дій боржника та захист інтересів кредиторів шляхом гарантування задоволення їх вимог у максимально повному розмірі.

Питання субсидіарної відповідальності власників (засновників, учасників, акціонерів) і посадових осіб за зобов'язаннями юридичної особи – боржника розглядаються у праві ЄС як ключова ідея доктрини «зняття корпоративної вуалі», що дозволяє захистити юридичну особу та її контрагентів від недобросовісної поведінки її учасників, засновників, притягнути до відповідальності реальних власників за боргами юридичної особи, навіть якщо

вони формально не є власниками таких юридичних осіб. У цьому контексті слід відзначити, що з урахуванням європейських підходів у оновленому проекті ЦК України пропонується закріплення окремої норми «Зняття корпоративної вуалі» та конкретизація цієї нормою підстав притягнення учасників або контролюючих осіб товариства до субсидіарної відповідальності у випадку недостатності майна товариства для задоволення вимог кредиторів, що є позитивним чинником у забезпеченні правової визначеності, наближенні законодавства України до європейських стандартів, розширенні можливостей субсидіарної відповідальності поза процедурами банкрутства, підвищенні корпоративної дисципліни та захисту прав кредиторів.

Важливими для України є й підходи щодо субсидіарної відповідальності держави, що активно застосовуються Європейським судом з прав людини, який визнає державу суб'єктом відповідальності за борги підприємств незалежно від їх формальної класифікації у внутрішньодержавному праві, виходячи із оцінки ступеню інституційної та оперативної незалежності відповідної юридичної особи. При цьому не береться до уваги самостійний правовий статус таких юридичних осіб, а також наявність їх вини у виникненні стану неплатоспроможності.

3. Провідний науковий співробітник відділу приватноправових досліджень, д.ю.н., старший дослідник Булат Є. А.: чи впливає на розмір субсидіарної відповідальності та можливість його зміни відсутність або наявність у діях субсидіарного боржника ознак протиправності?

Відповідь. Перш за все, слід зазначити, що розмір субсидіарної відповідальності не є універсальною фіксованою сумою, а має залишковий характер, визначається у кожному конкретному випадку порушення зобов'язання основним боржником і залежить від неможливості повного задоволення вимог кредитора за рахунок основного боржника. Як впливає із положень статті 619 ЦК України, субсидіарна відповідальність, маючи додатковий характер, у будь-якому випадку, не може передбачати відповідальність субсидіарного боржника за зобов'язаннями іншої особи перед кредитором в більшому розмірі, ніж основного боржника.

Важливо, що субсидіарна відповідальність додаткового боржника може проявляється і як майнова санкція за його власне правопорушення (наприклад, субсидіарна відповідальність засновників (учасників, акціонерів) боржника – юридичної особи або інших осіб у випадку доведення юридичної особи до стану неплатоспроможності у разі недостатності майна у основного боржника), і як обов'язок, що не є наслідком протиправної поведінки субсидіарного боржника (наприклад, субсидіарна відповідальність поручителя за договором поруки). При цьому основною умовою, що впливає на розмір субсидіарної відповідальності є не відсутність або наявність у діях субсидіарного боржника ознак протиправності, а те, що кредитор має право звернутися до субсидіарного боржника лише після пред'явлення вимоги до основного боржника. Тобто, у випадку, коли вимогу кредитора за основним зобов'язанням буде виконано в повному обсязі, то, відповідно, й не буде підстави для застосування

субсидіарної відповідальності та виконання обов'язку субсидіарним боржником, не зважаючи на наявність в його діях ознак протиправності.

Щодо зменшення розміру субсидіарної відповідальності, то у сфері договірних відносин розмір субсидіарної відповідальності за домовленістю сторін може бути меншим від розміру вимоги за основним зобов'язанням. Сторони, керуючись принципом свободи договору, можуть домовитись про встановлення меншого розміру субсидіарного обов'язку, ніж розмір вимоги за основним зобов'язанням. У свою чергу, у недоговірних зобов'язаннях зменшення розміру відповідальності субсидіарного боржника за погодженням сторін не є можливим, оскільки особа субсидіарного боржника, порядок та обсяг виконання ним зобов'язання прямо визначені чинним цивільним законодавством, та є залежними від основного зобов'язання.

Важливо звернути увагу на те, що у європейських країнах механізм визначення розміру субсидіарної відповідальності є таким, як і в Україні, він визначається за залишковим принципом, тобто першочергово вимоги кредитора задовольняються за рахунок активів основного боржника або іншого забезпечення, і лише після цього, якщо залишається непогашена частина боргу, до відповідальності притягається субсидіарний боржник. При цьому однією із новел судової практики ЄСПЛ є концепція «неповної компенсації у випадку непевності причинного зв'язку», що застосовується, зокрема, у контексті субсидіарної відповідальності батьків за шкоду, заподіяну їх неповнолітніми дітьми.

4. Старший науковий співробітник відділу приватноправових досліджень, к.ю.н., старший дослідник Простибоженко О. С.: У чому полягають проблеми правової визначеності розміру субсидіарної відповідальності батьків (усиновлювачів), піклувальників у разі заподіяння шкоди кількома неповнолітніми особами та якими є шляхи їх вирішення?

Відповідь. Неповнолітні особи за загальним правилом несуть самостійну відповідальність. Однак, якщо у неповнолітньої особи недостатньо майна для відшкодування збитків, додаткову (субсидіарну) відповідальність несуть її батьки (усиновлювачі) або піклувальник, якщо вони не доведуть, що шкоди було завдано не з їхньої вини.

У цьому контексті важливим є питання щодо субсидіарної відповідальності батьків, піклувальників у випадку заподіяння шкоди кількома неповнолітніми особами. У ЦК України передбачено правило, за яким шкода, завдана спільними діями кількох неповнолітніх осіб, відшкодовується ними у частці, яка визначається за домовленістю між ними або за рішенням суду. Однак, оскільки зазвичай такої домовленості важко досягти, та беручи до уваги те, що часто неможливо точно визначити ступінь вини кожного неповнолітнього, вбачається, що розподіл відповідальності неповнолітніх осіб має бути солідарним, і, відповідно, критерії розподілу майнової субсидіарної відповідальності між батьками, піклувальниками у разі заподіяння шкоди кількома неповнолітніми особами мають визначатися як солідарна субсидіарна відповідальність в межах відповідальності їхньої дитини.

З урахуванням зазначеного запропоновано внесення відповідних змін до ЦК України. Такий механізм застосування субсидіарної відповідальності батьків (усиновлювачів), піклувальників у разі заподіяння шкоди кількома неповнолітніми особами у разі недостатності у них майна для її відшкодування сприятиме забезпеченню ефективного захисту інтересів потерпілого, спрощенню процесу відшкодування потерпілому шкоди та підсиленню гарантійної функції інституту субсидіарної відповідальності.

5. Завідувач відділу дослідження проблем правотворчості та адаптації законодавства України до права ЄС, д.ю.н., проф. Міловська Н. В. (рецензент): яка Ваша думка щодо правової природи субсидіарної відповідальності у справах про доведення юридичної особи (боржника) до банкрутства та чи можна таку відповідальність вважати деліктною?

Відповідь. Аналіз матеріалів практики Верховного Суду та доктринальних положень виявив неоднозначність поглядів на правову природу субсидіарної відповідальності за доведення юридичної особи (боржника) до стану неплатоспроможності. На сьогодні переважає підхід, за яким така відповідальність має деліктно-санкційний характер.

Для притягнення керівників, засновників (учасників) або інших контролюючих осіб до субсидіарної відповідальності за доведення юридичної особи (боржника) до банкрутства, перш за все, необхідним є встановлення зв'язку між основним боржником та додатковим, за яким діяльність одного із них ставиться в залежність від дій іншого. Концептуальною основою притягнення до субсидіарної відповідальності у доведенні юридичної особи (боржника) до банкрутства є зловживання правом з боку додаткового боржника.

Тобто субсидіарна відповідальність у справах про банкрутство ґрунтується на власному правопорушенні субсидіарного боржника, має персоніфікований характер. Однак у делікті розмір відповідальності дорівнює розміру шкоди, завданої правопорушником. Натомість у випадку субсидіарної відповідальності її розмір дорівнює сумі незадоволених вимог кредиторів основним боржником. Крім цього, у разі притягнення керівників, засновників (учасників) або інших осіб до субсидіарної відповідальності у доведенні юридичної особи (боржника) до банкрутства не завжди можливо визначити момент вчинення правопорушення та виникнення шкоди.

За результатами аналізу положень чинного законодавства України у дисертаційному дослідженні субсидіарну відповідальність у справах про банкрутство визначено як таку, що реалізується у рамках корпоративних правовідносин, за своєю природою є відповідальністю за зловживання суб'єктивними правами та виступає механізмом «зняття корпоративної вуалі», що передбачає покладення на засновників (учасників, акціонерів) або інших осіб, у тому числі керівника, у разі підтвердження факту доведення ними юридичної особи (боржника) до стану неплатоспроможності, субсидіарного обов'язку майнового характеру щодо виплати на користь кредиторів непогашених у ліквідаційній процедурі вимог.

6. Старший науковий співробітник відділу науково-правових експерти, к.ю.н. Карнаух В. С. (рецензент): які підстави та аргументи для виокремлення вини як факультативної умови притягнення до субсидіарної відповідальності?

Відповідь. У дисертаційному дослідженні виокремлено обов'язкові та факультативні умови застосування субсидіарної відповідальності. Зокрема, обов'язковим є дотримання умов щодо: попереднього пред'явлення вимог кредитором до основного боржника про виконання зобов'язання; відмови основного боржника від задоволення вимоги кредитора або неодержання кредитором у розумний строк відповіді основного боржника на пред'явлену вимогу; недостатність майна основного боржника для задоволення вимог кредитора. У свою чергу, факультативною умовою застосування субсидіарної відповідальності є вина додаткового боржника.

Виокремлення вини додаткового боржника як факультативної умови притягнення до субсидіарної відповідальності зумовлено тим, що вина як умова субсидіарної відповідальності передбачається у виключних законом випадках і лише у разі відсутності або недостатності майна основного боржника для задоволення вимог кредитора. Тобто, навіть у разі виявлення, скажімо, факту доведення боржника до банкрутства, але при цьому якщо у основного боржника достатньо майна для задоволення вимог кредиторів, то субсидіарна відповідальність не підлягає застосуванню. Законодавець пов'язує виникнення субсидіарної відповідальності не з протиправністю поведінки субсидіарного боржника, а з фактом невиконання основного зобов'язання.

Субсидіарну відповідальність ще називають «відповідальністю без вини, оскільки така відповідальність у значній кількості випадків настає для особи додаткового боржника, який безпосередньо не вчиняв правопорушення, але на якого в силу різних причин покладений обов'язок нести відповідальність з метою найбільш повного відновлення порушених прав кредитора. Разом із тим, поняттям відповідальності без вини не можуть бути охоплені всі випадки притягнення до субсидіарної відповідальності. У одних випадках субсидіарна відповідальність покладається на особу при наявності вини субсидіарного боржника (наприклад, субсидіарна відповідальність батьків за шкоду, заподіяну їх неповнолітніми дітьми у разі відсутності у них майна для її відшкодування), в інших – без вини (наприклад, за договором поруки).

Таким чином, не в усіх випадках застосування субсидіарної відповідальності вона є наслідком вчинення субсидіарним боржником правопорушення й, відповідно, не у всіх випадках покладається за наявності вини субсидіарного боржника. Вина є факультативною умовою притягнення додаткового боржника до субсидіарної відповідальності, оскільки субсидіарність вказує на порядок залучення особи до виконання чужого обов'язку та не завжди ґрунтується на її власному правопорушенні.

Науковий керівник, головний науковий співробітник відділу приватноправових досліджень, д.ю.н., проф., академік НАПрН України Гриняк А. Б. поінформував присутніх про виконання Накорчевським С. В.

індивідуального плану роботи аспіранта та про завершення дисертаційного дослідження.

У сучасних умовах розвитку правової системи України особливого значення набувають питання захисту суб'єктивних прав та відповідальності за їх порушення. І в цьому контексті інститут субсидіарної відповідальності виступає дієвим правовим засобом забезпечення стабільності цивільного обороту, належного захисту прав та інтересів учасників цивільних відносин шляхом розподілу ризиків у випадку невиконання чи неналежного виконання зобов'язань та надання додаткових правових гарантій, які стимулюють учасників цивільних відносин до належного виконання покладених на них обов'язків.

Особливої гостроти питання субсидіарної відповідальності набули після введення в дію у 2019 р. Кодексу України з процедур банкрутства, який істотно розширив можливості притягнення до субсидіарної відповідальності осіб, що контролюють боржника. Однак практика застосування зазначених положень виявила концептуальні труднощі: відсутність чітких критеріїв вини, складність визначення причинно-наслідкового зв'язку, невизначеність співвідношення субсидіарної відповідальності з деліктною, корпоративною та договірною відповідальністю, а також проблему меж втручання у принцип майнової відокремленості юридичної особи. Усі ці та інші питання вказують на необхідність комплексного аналізу й дослідження інституту субсидіарної відповідальності.

Додаткову актуальність даному дослідженню надають триваючі сьогодні процеси рекодифікації цивільного законодавства України, у межах яких переглядаються базові концепції цивільно-правової відповідальності, підходи до захисту цивільних прав. У зв'язку з чим, важливим є напрацювання практичних рекомендацій удосконалення нормативних приписів шляхом вироблення ефективного механізму застосування субсидіарної відповідальності.

Таким чином, актуальність наукового обґрунтування проблем субсидіарної відповідальності зумовлена необхідністю теоретичного переосмислення досягнень правової доктрини та правозастосовчої практики, ґрунтовного аналізу чинних нормативно-правових актів у сфері регулювання цивільно-правових відносин з розробкою чітких пропозицій щодо удосконалення цивільного законодавства України з урахуванням європейського досвіду для гарантування правової визначеності у застосуванні субсидіарної відповідальності.

Кваліфікаційна наукова праця С. В. Накорчевського є комплексним науковим дослідженням питань, пов'язаних із регулюванням субсидіарної відповідальності у цивільному праві України. Робота складається з трьох розділів, розділених на одинадцять підрозділів, у яких розгляд питань розпочинається із дослідження правових передумов становлення інституту субсидіарної відповідальності в Україні, включає загальну характеристику субсидіарної відповідальності, визначення її змісту й підстав притягнення до

субсидіарної відповідальності, та завершується встановленням особливостей окремих видів субсидіарної відповідальності.

Сформульовані в дисертації наукові положення та висновки мають теоретичне і прикладне значення, сприяють розвитку доктринальних підходів до розуміння субсидіарної відповідальності та можуть бути використані при вдосконаленні цивільного законодавства і формуванні сталої правозастосовної практики, а також у процесі адаптації національного приватного права до європейських правових стандартів.

Основні положення та висновки, зроблені під час дослідження, відображено у 10 наукових публікаціях, зокрема 5 статтях у наукових фахових виданнях і 5 тезах доповідей, представлених на науково-практичних конференціях.

Аналіз опублікованих С. В. Накорчевським наукових статей і тез доповідей на науково-практичних конференціях дозволяє дійти висновку про належну повноту викладу наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, в опублікованих наукових працях.

Все це свідчить про високий теоретичний та практичний рівень дослідження, яке за своїм науковим рівнем є завершеною кваліфікаційною науковою роботою, що відповідає вимогам п. 6–9 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 та може бути рекомендоване до захисту.

В ОБГОВОРЕННІ ВЗЯЛИ УЧАСТЬ:

1. Завідувач відділу дослідження проблем правотворчості та адаптації законодавства України до права ЄС, д.ю.н., проф. Міловська Н. В. (рецензент) підкреслила, що актуальність теми дослідження Накорчевського Сергія Васильовича не викликає сумніву. Важливість наукової розробки питань субсидіарної відповідальності у цивільному праві України як важливого засобу забезпечення розподілу ризиків у випадку невиконання чи неналежного виконання зобов'язань та надання додаткових правових гарантій, які стимулюють учасників цивільних відносин до належного виконання покладених на них обов'язків, обумовлена низкою чинників. Так, сьогодні в умовах ускладнення цивільних відносин та істотного розширення сфер застосування субсидіарної відповідальності виникає потреба у належному правовому регулюванні цього правового інституту, виробленні ефективного механізму застосування субсидіарної відповідальності з огляду на потреби правозастосовної практики. Така необхідність, перш за все, зумовлена відсутністю чіткого законодавчого визначення поняття субсидіарної відповідальності, її співвідношення із іншими видами цивільно-правової відповідальності.

Норми, які передбачають субсидіарну відповідальність, розміщені фрагментарно у різних нормативно-правових актах, що призводить до неоднозначності їх тлумачення та застосування на практиці. Прийняття

Кодексу України з процедур банкрутства від 18 жовтня 2018 р. № 2597-VIII істотно розширило можливості притягнення до субсидіарної відповідальності осіб, що контролюють боржника. Разом із тим, практика застосування відповідних положень виявила концептуальні труднощі: відсутність чітких критеріїв вини, складність визначення причинно-наслідкового зв'язку, проблему меж втручання у принцип майнової відокремленості юридичної особи тощо. Усе це свідчить про необхідність теоретичного переосмислення інституту субсидіарної відповідальності.

Додаткову актуальність дослідженню надають процеси рекодифікації цивільного законодавства України та євроінтеграційні процеси, що зумовлюють необхідність адаптації національного законодавства до права ЄС з урахуванням європейських правових підходів щодо розширення моделей додаткової відповідальності.

У вітчизняній доктрині цивільного права відсутні новітні комплексні наукові дослідження, які б стосувалися даної тематики, велика кількість питань у цій сфері залишається відкритою, вирішення яких є важливим в контексті забезпечення правової визначеності у застосуванні субсидіарної відповідальності. Тому можна стверджувати, що надане на рецензування дисертаційне дослідження С. В. Накорчевського є необхідним та актуальним, а сама робота відіграє значну роль у розвитку сучасної науки цивільного права.

Сергій Васильович Накорчевський при проведенні цього дисертаційного дослідження поставив перед собою мету, яка полягала у розробці теоретичного підґрунтя для вдосконалення цивільно-правового регулювання інституту субсидіарної відповідальності, формування на цій основі наукових висновків, спрямованих на розвиток доктрини цивільного права, та практичних пропозицій щодо вдосконалення національного законодавства з урахуванням європейського досвіду.

Проведений аналіз дисертаційного дослідження, зроблених висновків і рекомендацій за цією дисертацією, надає підстави для висновку, що мету дисертаційного дослідження досягнуто і поставлені завдання аспірантом виконано повністю.

Аналіз дисертаційного дослідження свідчить про наявність у дисертанта ґрунтовних навичок застосування методології наукової діяльності. С. В. Накорчевським вміло використано філософські, загальнонаукові та спеціальні методи. Дослідження інституту субсидіарної відповідальності потребувало з'ясування сутності багатьох правових категорій. Застосування дисертантом діалектичного методу дозволило розкрити сутність таких понять як «субсидіарна відповідальність», «субсидіарний обов'язок», «додатковий боржник», «механізм регулювання субсидіарної відповідальності», «принцип субсидіарності», «суб'єкт відповідальності».

Дисертантом вміло використано історичний метод з метою визначення генези становлення і розвитку інституту субсидіарної відповідальності у цивільному праві України, а також формально-логічні методи дослідження такі як аналіз, синтез, індукція та дедукція, що дозволили виявити характерні ознаки субсидіарної відповідальності, що відрізняють її від інших видів

відповідальності, визначити особливості суб'єкта субсидіарної відповідальності, з'ясувати підстави та умови притягнення до субсидіарної відповідальності, а також здійснити класифікацію субсидіарної відповідальності. Використання порівняльно-правового методу дозволило здійснити аналізі європейських підходів до правового регулювання субсидіарної відповідальності, сучасних тенденцій до розширення підстав субсидіарної відповідальності контролюючих осіб юридичної особи, визначення розміру субсидіарної відповідальності, встановлення додаткових гарантій захисту прав та інтересів кредиторів шляхом притягнення держави та створених нею юридичних осіб до субсидіарної відповідальності. За допомогою методу моделювання було розроблено ряд пропозицій і рекомендацій щодо вироблення у межах вітчизняної правової системи концепту субсидіарної відповідальності як особливого виду цивільно-правової відповідальності, а також удосконалення цивільного законодавства у процесі його рекодифікації з метою формування правової визначеності при застосуванні субсидіарної відповідальності.

У цілому можна стверджувати, що здобувач повною мірою оволодів методологією наукової діяльності.

Проведений аналіз тексту дисертації, опублікованих наукових праць за темою дисертації свідчить, що результати дисертаційного дослідження С. В. Накорчевського мають необхідний рівень наукової новизни і є достовірними. Сформульовані висновки, узагальнення та пропозиції відповідають зазначеним рівням наукової новизни.

Зокрема, дисертантом встановлено, що додатковий характер субсидіарної відповідальності, як її конститутивна ознака, вимагає чіткого дотримання передбаченого статтею 619 ЦК України порядку застосування субсидіарної відповідальності у контексті обов'язкового попереднього звернення кредитором з вимогою до основного боржника, відмови основного боржника у задоволенні вимоги кредитора або не отриманні від нього відповіді у розумний строк, оскільки зміна послідовності пред'явлення вимог кредитором може привести до змішування механізмів застосування субсидіарної та солідарної відповідальності (пункт 2 наукової новизни).

Обґрунтованою вбачається позиція дисертанта щодо доцільності закріплення загального правила щодо можливості притягнення до субсидіарної відповідальності додаткового боржника після встановлення факту відсутності або недостатності майна основного боржника для задоволення вимог кредитора, що попереджатиме випадки недобросовісності основного боржника у контексті його безпідставної відмови від задоволення вимоги кредитора, або ненадання ним в розумний строк відповіді на пред'явлену вимогу (пункт 3 наукової новизни).

Дисертантом визначено правову природу субсидіарної відповідальності у справах про банкрутство як відповідальності за зловживання суб'єктивними правами, яка реалізується у рамках корпоративних правовідносин і виступає механізмом «зняття корпоративної вуалі», що передбачає покладення на засновників (учасників, акціонерів) або інших осіб, у тому числі керівника, у

разі підтвердження факту доведення ними юридичної особи (боржника) до стану неплатоспроможності, субсидіарного обов'язку майнового характеру щодо виплати на користь кредиторів непогашених у ліквідаційній процедурі вимог (пункт 6 наукової новизни).

Дисертантом удосконалено розуміння поняття субсидіарної відповідальності як особливого виду цивільно-правової відповідальності, що є додатковим способом забезпечення інтересів кредитора та передбачає обов'язок зазнати негативних наслідків майнового характеру субсидіарним (додатковим) боржником (фізичною, юридичною особою або державою), який виникає внаслідок невиконання або неналежного виконання зобов'язання основним боржником та обумовлений правом вимоги кредитора задовільнити вимогу, пред'явлену до основного боржника, у невиконаній основним боржником частині чи залишену останнім без відповіді (пункт 7 наукової новизни).

На увагу заслуговує запропонована дисертантом класифікація субсидіарної відповідальності у цивільному праві із визначенням її окремих видів: а) залежно від підстав виникнення субсидіарної відповідальності: субсидіарна відповідальність, яка виникає на підставі закону; субсидіарна відповідальність, яка виникає на підставі договору; б) залежно від сфери застосування субсидіарної відповідальності: субсидіарна відповідальність у сфері договірних відносин; субсидіарна відповідальність у сфері деліктних зобов'язань; субсидіарна відповідальність у сфері корпоративних відносин; в) залежно від суб'єкта субсидіарної відповідальності: субсидіарна відповідальність фізичних осіб; субсидіарна відповідальність юридичних осіб; субсидіарна відповідальність держави; г) залежно від наявності вини суб'єкта субсидіарної відповідальності: субсидіарна відповідальність, обумовлена виною додаткового боржника; субсидіарна відповідальність, яка настає, за відсутності вини додаткового боржника (пункт 8 наукової новизни). Зазначена класифікація має важливе теоретико-методологічне значення, оскільки забезпечує системний підхід до аналізу інституту субсидіарної відповідальності, сприяє з'ясуванню правової природи і змісту субсидіарної відповідальності, виявлення властивих характерних ознак і особливостей її окремих видів, подальше вдосконалення та систематизацію законодавства України з метою ефективного регулювання інституту субсидіарної відповідальності.

Заслуговує підтримки обґрунтування дисертантом важливості збереження у оновленому цивільному законодавстві України у сфері договірних відносин комерційної концесії (фрайнчайзингу) положення про субсидіарну відповідальність правоволодільця (франчайзера) за вимогами, що пред'являються до користувача (франчайзі), з метою забезпечення максимального захисту прав споживачів, які у випадку неякості товарів (робіт, послуг), проданих (виконаних, наданих) користувачем (франчайзі), а також незадоволення останнім усіх заявлених вимог, можуть звернутися з вимогами у субсидіарному порядку до правоволодільця (франчайзера), на якого покладений обов'язок здійснювати контроль за якістю товарів (робіт, послуг), що

продаються (виконуються, надаються) з використанням засобів його індивідуалізації користувачем (франчайзі) (пункт 10 наукової новизни).

Варто підтримати думку дисертанта про доцільність застосування додаткової (субсидіарної), а не солідарної відповідальності, до поручителя у договірних відносинах поруки, зважаючи на їх правову природу, а також те, що поручитель не є суб'єктом правопорушення, а тому не може нести відповідальність солідарно із основним боржником (пункт 11 наукової новизни).

Аргументованим вбачається підхід щодо строку звернення ліквідатором із заявою про покладення субсидіарної відповідальності на третіх осіб, які відповідно до законодавства несуть субсидіарну відповідальність за зобов'язаннями боржника у зв'язку з доведенням його до банкрутства, відповідно до якого таке звернення доцільно здійснювати після завершення реалізації об'єктів ліквідаційної маси та розрахунків з кредиторами, що дає можливість належним чином визначити розмір відшкодування, що підлягає стягненню з винних осіб, які притягуються до субсидіарної відповідальності (пункт 14 наукової новизни).

Заслуговує підтримки обґрунтування дисертантом необхідності закріплення на законодавчому рівні положення про субсидіарну відповідальність держави за зобов'язаннями юридичних осіб, створених нею та підпорядкованих їй, у разі відсутності у них достатнього майна для задоволення вимог кредиторів (пункт 15 наукової новизни).

Не перераховуючи далі всі інші положення наукової новизни дисертаційного дослідження С. В. Накорчевського, можна констатувати, що ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, є належним, вони відповідають темі дисертації, пропозиції за проведеним дослідженням розроблено на високому науково-теоретичному рівні з урахуванням виявлених теоретичних та практичних проблем та запропонованих шляхів їх вирішення.

За своїм змістом дисертаційна робота С. В. Накорчевського свідчить, що здобувач набув тих навичок та компетентностей, що визначені Стандартом вищої освіти зі спеціальності 081 Право для третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти та напрямкам досліджень відповідно до освітньо-наукової програми Право.

Дисертаційна робота є завершеною науковою працею і свідчить про наявність особистого внеску здобувача у науковий напрям розвитку інституту субсидіарної відповідальності.

Аналіз тексту дисертації свідчить про *відсутність порушення автором академічної доброчесності*. У дисертаційному дослідженні автором зроблено посилання на наукові роботи інших дослідників, у процесі наукової дискусії щодо їх пропозицій, тверджень, висновків, дотримано вимоги законодавства про захист авторських прав, надано достовірну інформацію про власні результати наукової діяльності. В роботі не виявлено ознак академічного плагіату, самоплагіату чи інших проявів академічної недоброчесності.

Дисертаційна робота написана українською мовою офіційно-діловим стилем мовлення. Дисертантом використано загальноприйняту правничу термінологію. Системний аналіз дисертаційного дослідження свідчить, що всі структурні частини дисертаційного дослідження пов'язані між собою і є логічним продовженням попередніх теоретичних висновків, узагальнень та пропозицій автора. Дисертаційна робота оформлена відповідно до вимог наказу МОН України від 12 січня 2017 р. № 40 «Про затвердження вимог до оформлення дисертації».

Основні положення дисертації С. В. Накорчевського відображено у десяти наукових публікаціях, з яких п'ять наукових статей опубліковано у виданнях, включених МОН України до переліку фахових видань з юридичних наук та п'ять тез доповідей на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях, що підтверджує апробацію результатів дисертації. Отже, наукові результати, отримані в дисертаційному дослідженні, повністю висвітлено в наукових публікаціях здобувача.

Дисертаційне дослідження Накорчевського Сергія Васильовича на тему «Субсидіарна відповідальність у цивільному праві України», як і будь-яка інша наукова робота, містить *положення, які є дискусійними або потребують додаткової аргументації* автора.

1. У пункті 1 наукової новизни дисертантом з урахуванням превалюючого у доктрині цивільного права розуміння цивільно-правової відповідальності як обов'язку зазнати негативних майнових наслідків правопорушення, обґрунтовано правову природу субсидіарної відповідальності як особливого виду цивільно-правової відповідальності, для якого не у всіх випадках характерною є протиправність дій додаткового боржника для притягнення до субсидіарної відповідальності, але у кожному випадку порушення зобов'язання основним боржником має місце виникнення у додаткового боржника субсидіарного обов'язку зазнати негативних майнових наслідків, що обумовлений правом вимоги кредитора у разі її незадоволення основним боржником.

Загалом погоджуючись із авторською позицією, вбачається, що для належного визначення правової природи субсидіарної відповідальності, що сприятиме забезпеченню ефективного правового регулювання відповідних відносин, більш детальної аргументації потребує встановлення співвідношення понять «субсидіарна відповідальність» та «субсидіарне зобов'язання», встановлення їх спільних та відмінних ознак.

2. У контексті розміру субсидіарної відповідальності, який, як зазначається у дисертації, не є універсальною фіксованою сумою, а має залишковий характер, визначається у кожному конкретному випадку порушення зобов'язання основним боржником, залежить від неможливості повного задоволення вимог кредитора за рахунок основного боржника та не може бути більшим за розмір відповідальності основного боржника (стор. 142 дисертації), потребує уточнення позиція дисертанта щодо можливості відшкодування додатковим боржником моральної шкоди у випадку притягнення його до субсидіарної відповідальності, тобто чи охоплює обсяг

субсидіарної відповідальності додаткового боржника відшкодування моральної шкоди, заподіяної основним боржником.

Разом з тим, висловлені зауваження не є визначальними і не применшують загальної наукової новизни та практичної значимості результатів дослідження та не впливають на позитивну оцінку дисертаційної роботи.

Дисертаційна робота Накорчевського Сергія Васильовича на тему «Субсидіарна відповідальність у цивільному праві України» є самостійною кваліфікаційною науковою роботою, що містить нові науково обґрунтовані результати проведених досліджень, які виконують конкретне наукове завдання, що має істотне значення для галузі знань 08 «Право», а саме становлять оригінальний внесок у розвиток науки цивільного права щодо визначення особливостей інституту субсидіарної відповідальності.

Дисертація Накорчевського Сергія Васильовича на тему «Субсидіарна відповідальність у цивільному праві України», подана на здобуття ступеня доктора філософії, відповідає вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, вимогам до оформлення дисертацій, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 р. № 40, а її автор – Накорчевський Сергій Васильович – заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» зі спеціальності 081 «Право».

2. Старший науковий співробітник відділу науково-правових експертиз, к.ю.н. Карнаух В. С. (рецензент) зауважив, що розвиток економічних відносин зумовлює перманентний процес розширення інституту субсидіарної відповідальності, який на законодавчому рівні значною мірою виходить за межі норм Цивільного кодексу України, набуває комплексного міжгалузевого характеру через закріплення в різних за предметним спрямуванням нормативно-правових актах, але зберігає свою приватноправову природу. Це зумовлює складність та водночас актуальність виявлення тих суттєвих теоретичних закономірностей та практичних проблем, які дозволять виробити цілісне та системне вчення про субсидіарну відповідальність в цивільному праві України. Потреба у виконанні такого наукового завдання посилюється процесами євроінтеграції України та рекодифікації її цивільного законодавства.

Водночас відсутні новітні дисертаційні дослідження, об'єкт та предмет яких методологічно обмежується теоретичними та практичними вимірами субсидіарної відповідальності як наслідку вчинення боржником договірною або позадоговірною правопорушення.

Зміст дисертаційної роботи свідчить про виконання С. В. Накорчевським сформульованих завдань дослідження.

Проведений аналіз дисертаційного дослідження свідчить про високий рівень опанування дисертантом методами наукового дослідження. У цілому дисертант не лише вдало підібрав методи наукового дослідження для розкриття обраних вимірів субсидіарної відповідальності як приватноправової категорії

але й продемонстрував систематичність та вивіреність в застосуванні наукових методів для досягнення поставлених завдань, що підтверджує повноту оволодіння методологією наукової діяльності.

Проведений аналіз тексту дисертації, опублікованих наукових праць за темою дисертації свідчить, що теоретичні результати дисертаційного дослідження С. В. Накорчевського мають необхідний рівень наукової новизни і є обґрунтованими. Особливо позитивно оцінити слід висновки щодо правової природи субсидіарної відповідальності як особливого виду цивільно-правової відповідальності, вдосконалення класифікації субсидіарної відповідальності, визначення суб'єктів зобов'язальних правовідносин, у межах яких застосовується субсидіарна відповідальність а також пропозиції дисертанта щодо оновлення законодавства у сфері субсидіарної відповідальності.

Методологічно корисним є здійснене дисертантом опрацювання понять «механізм правового регулювання», «норма права» «договір», «юридичний факт» для з'ясування ознак та елементів механізму правового регулювання субсидіарної відповідальності (сторінки 52-59).

Системний аналіз дисертаційного дослідження свідчить, що розділи дисертаційного дослідження побудовані на основі поступового переходу від загальнотеоретичних та цивілістичних підходів, які спрямовані на з'ясування значення основоположних понять, до питань, які становлять безпосередній предмет дослідження. Водночас кожна частина дисертації завершується формулюванням узагальнень та висновків. Такий виклад матеріалу створює загальне позитивне враження про послідовність, логічність та повноту проведеного дослідження.

Дисертаційне дослідження Накорчевського Сергія Васильовича на тему «Субсидіарна відповідальність у цивільному праві України», як і будь-яка інша наукова робота, містить положення, які є дискусійними або потребують додаткової аргументації автора.

1. Дисертантом здійснено спробу виявлення ознак та елементів юридичного складу, яким приводиться в дію механізм правового регулювання субсидіарної відповідальності (сторінки 59, 76, 202-203). Деякі з названих елементів – юридичних фактів запропоновано вважати підставами притягнення до субсидіарної відповідальності, а деякі – умовами застосування субсидіарної відповідальності (сторінка 23). У межах цих положень кілька аспектів можуть потребувати уточнення. Так, ознакою юридичного складу названо «*чітку ієрархію*» (сторінка 202). Якщо для дисертанта безсумнівним є твердження про те, що «*ієрархія*» передбачає наявність структурного підпорядкування менш важливих елементів будь-якої системи більш важливим елементам, то для обґрунтованості виокремлення відповідної ознаки можуть бути доцільними розкриття такого підпорядкування або фіксація визначальних елементів у системі. У межах запропонованих підстав притягнення до субсидіарної відповідальності (сторінка 23) виникає питання й щодо сутті та відповідно істотності відмінності між поняттям «*правовідносин*», яким здобувач характеризує наявні відносини між основним боржником та кредитором, та поняттям «*правового зв'язку*», яким характеризуються наявні

відносини між основним і субсидіарним боржником, оскільки, наприклад, зв'язок між неповнолітніми дітьми та їх батьками, як і зв'язок між учасниками або членами органів управління юридичної особи та юридичною особою як основними і субсидіарними боржниками, мають характер правовідносин.

2. При розкритті сутності субсидіарної відповідальності через призму обов'язку субсидіарного боржника та негативних майнових наслідків для нього С.В. Накорчевський використовує поняття *«відшкодування шкоди»* та *«відшкодування кредитору у грошовому еквіваленті майнових втрат»* (сторінки 86, 139). Водночас виконання обов'язку в натурі субсидіарним боржником не заперечується, але розглядається дисертантом як виключний захід (сторінки 91, 139, 204-205). Такий підхід обґрунтовується самостійним характером субсидіарного зобов'язання, запереченням участі субсидіарного боржника в основному зобов'язанні (сторінка 88), а також засновується на такому тлумаченні частини другої статті 619 Цивільного кодексу України, яке залишає недостатньо розкритим питання щодо включення виконання основного зобов'язання до вимоги кредитора, адресованої субсидіарному боржнику та з'ясування природи такого виконання в рамках інституту субсидіарної відповідальності. Не заперечуючи концептуальні межі дисертаційного дослідження, абстрагування від юридичної долі основного зобов'язання та його виконання було б більш переконливим у разі чіткішої позиції здобувача щодо співвідношення понять *«субсидіарна відповідальність»* та *«субсидіарне зобов'язання»*, а також з'ясування змісту понять *«вимога»* та *«вимога в повному обсязі»*, які законодавець використав в приписах статті 619 Цивільного кодексу України, поіменованої як *«Субсидіарна відповідальність»*. У зв'язку з цим деяким упущенням дисертанта можна вважати також відсутність звернення до статті 819 Проекту Цивільного кодексу України (Кодексу права приватного) (законопроект № 14394 від 22.01.2026), що було б доцільним у зв'язку з закріпленням у проекті названої статті функціонального спрямування вимоги кредитора на виконання зобов'язання, моделювання цієї вимоги в рамках субсидіарного зобов'язання з множинністю осіб, а також неодноразовим зверненням дисертанта до інших положень відповідного законопроекту для обґрунтування своїх висновків (наприклад, щодо договору франчайзингу – сторінка 152, щодо субсидіарної відповідальності держави, Автономної Республіки Крим, територіальної громади – сторінка 196).

3. Уточнення потребує пропозиція щодо доцільності передбачення на законодавчому рівні строку звернення ліквідатора із заявою про покладення субсидіарної відповідальності у зв'язку з доведенням боржника до банкрутства та відповідного доповнення частини другої статті 61 Кодексу України з процедур банкрутства (сторінка 143). Насамперед в запропонованій дисертантом редакції нової норми відсутнє визначення конкретного строку в розумінні частини першої статті 252 Цивільного кодексу України. Крім цього, з урахуванням відсутності такої вказівки та зважаючи на висновки Верховного Суду в постанові від 19 червня 2024 року в справі № 906/1155/20, на яку посилається дисертант (сторінка 137), більш повним обґрунтування

необхідності відповідної законодавчої зміни було б у разі висвітлення позиції здобувача щодо співвідношення (тотожності чи відмінності) моменту виникнення права на подання заяви ліквідатором та моменту початку перебігу строку позовної давності за вимогами про субсидіарну відповідальність у справі про банкрутство.

Висловлені зауваження не є визначальними, не зменшують загальну наукову новизну та практичну значимість результатів дослідження та не впливають на позитивну оцінку дисертаційної роботи.

Дисертаційна робота Накорчевського Сергія Васильовича на тему «Субсидіарна відповідальність у цивільному праві України» є самостійною кваліфікаційною науковою роботою, що містить нові науково обґрунтовані результати проведених досліджень, які виконують конкретне наукове завдання, що має істотне значення для галузі знань 08 Право, а саме становлять оригінальний внесок у розвиток українського цивілістичного вчення про субсидіарну відповідальність.

Дисертація Накорчевського Сергія Васильовича відповідає вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, вимогам до оформлення дисертацій, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 р. № 40, і може бути рекомендована до захисту.

3. Завідувач відділу приватноправових досліджень, д.ю.н., проф. Великанова М. М. зауважила, що результати дисертаційної роботи спостерігаються у формулюванні ряду нових або таких, що містять елементи новизни, положень. Зокрема, в роботі обґрунтовано правову природу субсидіарної відповідальності як особливого виду цивільно-правової відповідальності, запропоновано авторське визначення поняття субсидіарної відповідальності та виокремлено її характерні ознаки, визначено обов'язкові та факультативні умови застосування субсидіарної відповідальності, здійснено класифікацію субсидіарної відповідальності, зроблено ряд пропозицій щодо удосконалення цивільного законодавства України у процесі рекодифікації.

Враховуючи все вищенаведене дисертаційне дослідження Накорчевського С. В. за своїм змістом містить значну кількість нових наукових положень, практичних рекомендацій та пропозицій щодо внесення змін до чинного законодавства, а тому може бути рекомендовано до захисту, а її автор заслуговує на присудження ступеню доктора філософії в галузі права.

4. Головний науковий співробітник відділу приватноправових досліджень, д.ю.н., проф., Якубівський І. Є. (онлайн формат участі) (онлайн формат участі) зауважив на важливості проведення комплексного аналізу змісту субсидіарної відповідальності, особливостей її суб'єктного складу, підстав та умов притягнення до субсидіарної відповідальності, а також специфіки визначення розміру субсидіарної відповідальності.

Слушними є міркування щодо доцільності виокремленням таких критеріїв класифікації субсидіарної відповідальності, як: а) залежно від підстав

виникнення субсидіарної відповідальності; б) залежно від сфери застосування субсидіарної відповідальності; в) залежно від суб'єкта субсидіарної відповідальності; г) залежно від наявності вини суб'єкта субсидіарної відповідальності. Як видається, практичне значення класифікації субсидіарної відповідальності за критерієм правового статусу суб'єкта такої відповідальності полягає у системній диференціації підстав виникнення та механізмів її застосування до конкретних суб'єктів, а також забезпеченні глибшого розуміння взаємозв'язку правового статусу суб'єкта з характером його додаткового обов'язку перед кредитором.

Дисертаційне дослідження Накорчевського С. В. свідчить про ґрунтовне опрацювання ним чинного законодавства, спеціальної літератури з означеної проблематики та досвіду його застосування. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, є високим, пропозиції зроблені на належному науковому рівні. Робота є збалансованою, виконаною згідно встановлених вимог, завершується сформульованими висновками, пропозиціями щодо удосконалення чинного законодавства.

5. Старший науковий співробітник відділу приватноправових досліджень, к.ю.н., старший дослідник Простибоженко О. С. наголосив на слушності визначення в роботі особливостей субсидіарної відповідальності батьків, а також осіб, позбавлених батьківських прав, за шкоду, заподіяну їх неповнолітніми дітьми, що обумовлена наявністю вини таких осіб, а також причинно-наслідковим зв'язком між неналежним виконанням батьківських обов'язків і поведінкою неповнолітньої особи, результатом чого стало завдання шкоди третім особам. Слід підтримати зроблений в роботі висновок про доцільність солідарного розподілу субсидіарної відповідальності між батьками неповнолітньої особи у разі недостатності у неї майна для самостійного відшкодування шкоди, оскільки батьки зобов'язані спільними зусиллями виховувати свою дитину та спільно нести відповідальність за результати своєї виховної діяльності.

У процесі представлення своїх наукових результатів, а також відповідей на поставлені питання Накорчевський С. В. продемонстрував високий рівень знань нормативного матеріалу та доктринальних джерел, вміння їх аналізувати, узагальнювати та формулювати власні висновки. Наведене додатково свідчить про можливість рекомендації обговорюваної дисертації до захисту.

Підсумки обговорення дисертаційної роботи підвела *головуюча на засіданні провідний науковий співробітник відділу приватноправових досліджень, д.ю.н., старший дослідник Булат Є. А.*, яка зазначила, що вищевикладені обставини, виступи співробітників відділу, доповідь автора дисертації та відповіді на поставлені питання переконливо свідчать про завершеність наукового дослідження, його теоретичне і практичне значення.

Накорчевський Сергій Васильович виявив здатність здійснювати науковий пошук, самостійно ставити наукові завдання, розробляти й вирішувати наукові проблеми, вести наукову полеміку, а його дисертаційне дослідження на тему: «**Субсидіарна відповідальність у цивільному праві України**» відповідає вимогам, які ставляться до дисертацій на здобуття ступеня

доктора філософії в галузі права, що дає підстави рекомендувати представлену дисертаційну роботу до захисту.

УХВАЛИЛИ:

Затвердити такий висновок щодо дисертації аспіранта Інституту правотворчості та науково-правових експертиз Національної академії наук України Накорчевського С. В.:

ВИСНОВОК

про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертаційного дослідження Накорчевського Сергія Васильовича на тему «Субсидіарна відповідальність у цивільному праві України», поданої на здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право»

Робота виконана в Інституті правотворчості та науково-правових експертиз Національної академії наук України. Науковий керівник – доктор юридичних наук, професор, дійсний член (академік) НАПрН України, заслужений юрист України А. Б. Гриняк.

Обґрунтування вибору теми дослідження. З метою належного захисту прав та інтересів учасників цивільних відносин, а також забезпечення стабільності цивільного обороту використовуються різноманітні правові засоби, у тому числі й допоміжного характеру, основним призначенням яких є забезпечення розподілу ризиків у випадку невиконання чи неналежного виконання зобов'язань, надання додаткових правових гарантій, які стимулюють учасників цивільних відносин до належного виконання покладених на них обов'язків. Одним із таких правових засобів допоміжного характеру є субсидіарна відповідальність.

У сучасних умовах ускладнення цивільних відносин, їх цифровізації, розвитку майнових і корпоративних відносин, що зумовлюють істотне розширення сфер застосування субсидіарної відповідальності, виникає потреба у належному правовому регулюванні цього правового інституту, виробленні ефективного механізму застосування субсидіарної відповідальності з огляду на потреби правозастосовної практики.

Сьогодні норми, які передбачають субсидіарну відповідальність, розміщені фрагментарно у різних нормативно-правових актах, що призводить до неоднозначності їх тлумачення та застосування на практиці. У якості основних проблемних моментів, що виникають при дослідженні інституту субсидіарної відповідальності у цивільному праві України, виступає відсутність чіткого законодавчого визначення поняття субсидіарної відповідальності, її співвідношення із іншими видами цивільно-правової відповідальності, розмежування субсидіарної відповідальності та субсидіарних зобов'язань, визначення моменту виникнення права на подання заяви про притягнення до субсидіарної відповідальності та порядку пред'явлення вимог кредитором, розміру субсидіарної відповідальності та можливості її зменшення, наслідків відсутності чи наявності у діях субсидіарного боржника протиправності у визначенні розміру регресної вимоги до основного боржника, правового

статусу осіб, які мають право давати обов'язкові для боржника вказівки чи мають можливість іншим чином визначати його дії, особливостей субсидіарної відповідальності держави тощо. Актуальною проблемою є також відсутність усталеної та послідовної судової практики щодо застосування норм про субсидіарну відповідальність.

З урахуванням окреслених проблем у сучасних умовах рекодифікації цивільного законодавства України важливим є теоретичне дослідження та напрацювання практичних рекомендацій удосконалення нормативних приписів шляхом вироблення ефективного механізму застосування субсидіарної відповідальності, спрямованого на захист прав кредиторів. Важливість наукової розробки питань правового регулювання інституту субсидіарної відповідальності зумовлена також євроінтеграційними процесами і необхідністю врахування позитивного зарубіжного досвіду в цих питаннях, аналізу сучасних підходів європейського приватного права до розширення моделей субсидіарної відповідальності, зокрема, осіб, які здійснюють фактичний контроль над боржником.

Теоретичне підґрунтя положень та висновків, сформульованих за результатами дослідження, становлять наукові праці таких вчених як В. І. Борисової, В. А. Васильєвої, М. М. Великанової, М. М. Гудими-Підвербецької, А. Б. Гриняка, І. О. Дзери, О. В. Дзери, І. А. Діковської, А. С. Довгерта, І. Р. Калаура, І. С. Канзафарової, О. О. Кота, Н. С. Кузнєцової, Р. А. Майданика, Н. В. Міловської, С. О. Погрібного, В. Д. Примака, І. В. Спасибо-Фатєєвої, Р. О. Стефанчука, М. О. Стефанчука, Є. О. Харитоновна, О. І. Харитонової, Н. В. Федорченко, С. Я. Фурси, Я. М. Шевченко, С. І. Шимон та інших. На рівні дисертаційних досліджень порівняльно-правовий аналіз субсидіарної відповідальності фізичних та юридичних осіб в Україні та Німеччині здійснено К. М. Левандовскі у 2012 році, а особливостей субсидіарних зобов'язань за цивільним законодавством України – Н. М. Сампарою у 2020 році. Однак на сучасному етапі розвитку цивільних відносин багато питань з окресленої проблематики залишаються дискусійними та потребують теоретичного осмислення й уточнення, а сам інститут субсидіарної відповідальності – комплексного аналізу й дослідження з урахуванням євроінтеграційних процесів та рекодифікації цивільного законодавства України.

Актуальність наукового обґрунтування проблем субсидіарної відповідальності зумовлена необхідністю теоретичного переосмислення досягнень правової доктрини та правозастосовчої практики, ґрунтовного аналізу чинних нормативно-правових актів у сфері регулювання цивільно-правових відносин з розробкою чітких пропозицій щодо удосконалення цивільного законодавства України для гарантування правової визначеності у застосуванні субсидіарної відповідальності.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тему дисертаційного дослідження затверджено вченою радою Київського регіонального центру НАПрН України (нині – Інститут правотворчості та науково-правових експертиз НАН України) 29 червня 2023 року (протокол

№ 6). Тему дисертаційного дослідження уточнено Вченою радою Інституту правотворчості та науково-правових експертиз НАН України 19 грудня 2024 року (протокол № 13). Дисертаційне дослідження виконано відповідно до тем науково-дослідної роботи «Взаємодія правової держави, громадянського суспільства та особи: правові аспекти, практичні реалії, прогностичні зміни» (номер державної реєстрації 0121U100150) та «Рекодифікація (оновлення) цивільного законодавства України в контексті виконання євроінтеграційних зобов'язань» (номер державної реєстрації 0124U001503).

Мета і завдання дослідження. Мета дослідження полягає у розробці теоретичного підґрунтя для вдосконалення цивільно-правового регулювання інституту субсидіарної відповідальності, формування на цій основі наукових висновків, спрямованих на розвиток доктрини цивільного права, та практичних пропозицій щодо вдосконалення національного законодавства з урахуванням європейського досвіду.

Мета дослідження зумовлює необхідність вирішення таких завдань:

- визначити генезу інституту субсидіарної відповідальності у цивільному праві України;
- охарактеризувати особливості правового регулювання субсидіарної відповідальності;
- запропонувати авторське визначення поняття субсидіарної відповідальності на основі аналізу її правової природи та характерних ознак;
- визначити зміст субсидіарної відповідальності;
- розкрити особливості суб'єктного складу субсидіарної відповідальності;
- з'ясувати підстави та умови притягнення до субсидіарної відповідальності;
- встановити специфіку визначення розміру субсидіарної відповідальності;
- здійснити класифікацію субсидіарної відповідальності;
- визначити особливості субсидіарної відповідальності фізичних осіб, юридичних осіб та держави;
- надати правову характеристику актуальній судовій практиці щодо застосування субсидіарної відповідальності;
- запропонувати висновки та пропозиції щодо удосконалення механізму правового регулювання інституту субсидіарної відповідальності.

Об'єктом дисертаційного дослідження є відносини, які виникають щодо застосування субсидіарної відповідальності.

Предметом дисертаційного дослідження є субсидіарна відповідальність у цивільному праві України, відповідні теоретичні положення та концептуальні підходи до правової природи субсидіарної відповідальності, законодавство України, директиви ЄС та нормативно-правові акти іноземних держав, а також судова практика щодо застосування субсидіарної відповідальності.

Методи дослідження. Для досягнення вказаної мети та завдань у процесі дослідження було використано комплексно як філософські та загальнонаукові, так і спеціальні методи. Діалектичний метод дозволив розкрити сутність таких понять як «субсидіарна відповідальність», «субсидіарний обов'язок»,

«додатковий боржник», «механізм регулювання субсидіарної відповідальності», «принцип субсидіарності» «суб'єкт відповідальності» (підрозділи 1.2, 1.3, 2.1, 2.2). Застосування історичного методу сприяло дослідженню генези становлення і розвитку інституту субсидіарної відповідальності у цивільному праві України (підрозділ 1.1). Порівняльно-правовий метод використано при аналізі європейських підходів до правового регулювання субсидіарної відповідальності, сучасних тенденцій до розширення підстав субсидіарної відповідальності контролюючих осіб юридичної особи, визначення розміру субсидіарної відповідальності, встановлення додаткових гарантій захисту прав та інтересів кредиторів шляхом притягнення держави та створених нею юридичних осіб до субсидіарної відповідальності (підрозділи 1.2, 2.3, 2.4, 3.2, 3.3, 3.4). Застосування таких формально-логічних методів як аналіз, синтез, індукція та дедукція дозволили виявити характерні ознаки субсидіарної відповідальності, що відрізняють її від інших видів відповідальності (підрозділ 1.3), визначити особливості суб'єкта субсидіарної відповідальності (підрозділ 2.2), з'ясувати підстави та умови притягнення до субсидіарної відповідальності (підрозділ 2.3), а також здійснити класифікацію субсидіарної відповідальності (підрозділ 3.1). Використання функціонального методу дозволило повною мірою з'ясувати особливості субсидіарної відповідальності фізичних осіб, юридичних осіб та держави (підрозділи 3.2, 3.3, 3.4). За допомогою методу моделювання було розроблено низку пропозицій для удосконалення цивільного законодавства у процесі його рекодифікації з метою формування правової визначеності при застосуванні субсидіарної відповідальності (підрозділи 1.3, 2.2, 2.3, 2.4, 3.2, 3.3, 3.4).

Наукова новизна отриманих результатів полягає у тому, що дисертація є комплексним дослідженням теоретичних основ та проблем правового регулювання інституту субсидіарної відповідальності у цивільному праві України. У дисертації обґрунтовано підходи до удосконалення правового регулювання субсидіарної відповідальності з урахуванням євроінтеграційних процесів та рекодифікації цивільного законодавства України, на підставі чого сформульовано нові або такі, що містять елементи новизни, положення, які виносяться на захист:

Уперше:

1) з урахуванням превалюючого у доктрині цивільного права розуміння цивільно-правової відповідальності як обов'язку зазнати негативних майнових наслідків правопорушення, обґрунтовано правову природу субсидіарної відповідальності як особливого виду цивільно-правової відповідальності, для якого не у всіх випадках характерною є протиправність дій додаткового боржника для притягнення до субсидіарної відповідальності, але у кожному випадку порушення зобов'язання основним боржником має місце виникнення у додаткового боржника субсидіарного обов'язку зазнати негативних майнових наслідків, що обумовлений правом вимоги кредитора у разі її незадоволення основним боржником;

2) встановлено, що додатковий характер субсидіарної відповідальності, як її конститутивна ознака, вимагає чіткого дотримання передбаченого статтею

619 ЦК України порядку застосування субсидіарної відповідальності у контексті обов'язкового попереднього звернення кредитором з вимогою до основного боржника, відмови основного боржника у задоволенні вимоги кредитора або не отриманні від нього відповіді у розумний строк. Зміна послідовності пред'явлення вимог кредитором може привести до змішування механізмів застосування субсидіарної та солідарної відповідальності;

3) обґрунтовано доцільність закріплення загального правила щодо можливості притягнення до субсидіарної відповідальності додаткового боржника після встановлення факту відсутності або недостатності майна основного боржника для задоволення вимог кредитора, що попереджатиме випадки недобросовісності основного боржника у контексті його безпідставної відмови від задоволення вимоги кредитора, або ненадання ним в розумний строк відповіді на пред'явлену вимогу;

4) запропоновано підставами притягнення до субсидіарної відповідальності вважати сукупність юридичних фактів, які утворюють юридичний склад: наявність правовідносин між основним боржником та кредитором; наявність правового зв'язку між основним і субсидіарним боржником; невиконання чи неналежне виконання зобов'язання основним боржником або вчинення ним цивільного правопорушення;

5) визначено обов'язкові та факультативні умови застосування субсидіарної відповідальності. Обов'язковим є дотримання умов щодо: попереднього пред'явлення вимог кредитором до основного боржника про виконання зобов'язання; відмови основного боржника від задоволення вимоги кредитора або недержання кредитором у розумний строк відповіді основного боржника на пред'явлену вимогу; недостатність майна основного боржника для задоволення вимог кредитора. Факультативною умовою застосування субсидіарної відповідальності, що передбачається у виключних законом випадках і лише у разі відсутності або недостатності майна основного боржника для задоволення вимог кредитора, є вина додаткового боржника;

б) встановлено, що субсидіарна відповідальність у справах про банкрутство реалізується у рамках корпоративних правовідносин, за своєю природою є відповідальністю за зловживання суб'єктивними правами та виступає механізмом «зняття корпоративної вуалі», що передбачає покладення на засновників (учасників, акціонерів) або інших осіб, у тому числі керівника, у разі підтвердження факту доведення ними юридичної особи (боржника) до стану неплатоспроможності, субсидіарного обов'язку майнового характеру щодо виплати на користь кредиторів непогашених у ліквідаційній процедурі вимог.

Удосконалено:

7) поняття субсидіарної відповідальності як особливого виду цивільно-правової відповідальності, що є додатковим способом забезпечення інтересів кредитора та передбачає обов'язок зазнати негативних наслідків майнового характеру субсидіарним (додатковим) боржником (фізичною, юридичною особою або державою), який виникає внаслідок невиконання або неналежного виконання зобов'язання основним боржником та обумовлений правом вимоги

кредитора задовільнити вимогу, пред'явлену до основного боржника, у невиконаній основним боржником частині чи залишену останнім без відповіді;

8) класифікацію субсидіарної відповідальності у цивільному праві із визначенням її окремих видів: а) залежно від підстав виникнення субсидіарної відповідальності: субсидіарна відповідальність, яка виникає на підставі закону; субсидіарна відповідальність, яка виникає на підставі договору; б) залежно від сфери застосування субсидіарної відповідальності: субсидіарна відповідальність у сфері договірних відносин; субсидіарна відповідальність у сфері деліктних зобов'язань; субсидіарна відповідальність у сфері корпоративних відносин; в) залежно від суб'єкта субсидіарної відповідальності: субсидіарна відповідальність фізичних осіб; субсидіарна відповідальність юридичних осіб; субсидіарна відповідальність держави; г) залежно від наявності вини суб'єкта субсидіарної відповідальності: субсидіарна відповідальність, обумовлена виною додаткового боржника; субсидіарна відповідальність, яка настає, за відсутності вини додаткового боржника;

9) обґрунтування можливості переходу обов'язку субсидіарного боржника, що становить зміст субсидіарної відповідальності, до іншої особи, що обумовлена майновим характером обов'язку субсидіарного боржника, а також положеннями чинного законодавства України, які допускають заміну боржника у зобов'язальних правовідносинах за згодою кредитора на підставі домовленості між боржниками або у порядку правонаступництва, якщо субсидіарний обов'язок не є тісно пов'язаним з особою субсидіарного боржника;

10) позицію щодо важливості збереження у оновленому цивільному законодавстві України у сфері договірних відносин комерційної концесії (фрайнчайзингу) положення про субсидіарну відповідальність правоволодільця (франчайзера) за вимогами, що пред'являються до користувача (франчайзі), з метою забезпечення максимального захисту прав споживачів, які у випадку неякості товарів (робіт, послуг), проданих (виконаних, наданих) користувачем (франчайзі), а також незадоволення останнім усіх заявлених вимог, можуть звернутися з вимогами у субсидіарному порядку до правоволодільця (франчайзера), на якого покладений обов'язок здійснювати контроль за якістю товарів (робіт, послуг), що продаються (виконуються, надаються) з використанням засобів його індивідуалізації користувачем (франчайзі);

11) аргументацію доцільності передбачення у процесі рекодифікації цивільного законодавства України безальтернативності застосування додаткової (субсидіарної), а не солідарної відповідальності, до поручителя у договірних відносинах поруки, зважаючи на їх правову природу, а також те, що поручитель не є суб'єктом правопорушення, а тому не може нести відповідальність солідарно із основним боржником.

Дістали подальшого розвитку:

12) положення про те, що універсальною формою виконання субсидіарним боржником свого обов'язку, що становить зміст субсидіарної відповідальності, є відшкодування ним кредитору у грошовому еквіваленті тих

майнових втрат, що кредитор поніс внаслідок невиконання або неналежного виконання основним боржником свого зобов'язання. У той же час, виконання субсидіарним боржником свого обов'язку в натурі може допускатися виключно, якщо існує можливість такого виконання;

13) обґрунтування доцільності солідарного розподілу субсидіарної відповідальності між батьками (усиновлювачами), піклувальниками у разі заподіяння шкоди кількома неповнолітніми особами та недостатності у них майна для самостійного її відшкодування;

14) положення про строк звернення ліквідатором із заявою про покладення субсидіарної відповідальності на третіх осіб, які відповідно до законодавства несуть субсидіарну відповідальність за зобов'язаннями боржника у зв'язку з доведенням його до банкрутства, яке доцільно здійснювати після завершення реалізації об'єктів ліквідаційної маси та розрахунків з кредиторами, що дає можливість належним чином визначити розмір відшкодування, що підлягає стягненню з винних осіб, які притягуються до субсидіарної відповідальності;

15) аргументація необхідності закріплення на законодавчому рівні положення про субсидіарну відповідальність держави за зобов'язаннями юридичних осіб, створених нею та підпорядкованих їй, у разі відсутності у них достатнього майна для задоволення вимог кредиторів.

Практичне значення одержаних результатів проявляється у тому, що сформовано висновки та пропозиції, які можна використати у:

- *нормотворчій діяльності* – при гармонізації цивільного права із європейським у процесі рекодифікації цивільного законодавства України у сфері правової регламентації субсидіарної відповідальності;

- *науково-дослідній сфері* – як методологічну основу для майбутніх науково-теоретичних досліджень субсидіарної відповідальності;

- *правозастосовчій діяльності* судів під час розгляду відповідних категорій справ;

- *навчальному процесі* при викладанні курсу «Цивільне право України», при підготовці підручників, навчальних посібників та методичних рекомендацій, курсів лекцій та інших навчальних матеріалів.

Апробація матеріалів дисертації. Результати дослідження були апробовані під час виступів на міжнародних та всеукраїнських наукових і науково-практичних конференціях, зокрема: III Всеукраїнській науково-практичній конференції до Дня науки «Актуальні питання юридичної науки в дослідженнях молодих вчених» (м. Київ, 15 травня 2025 р.); XIV Міжнародному цивілістичному форумі «Рекодифікація речового права» (м. Київ, 16 травня 2025 р.); науково-практичній конференції «Адаптація законодавства України до положень права Європейського Союзу» (м. Київ, 10 жовтня 2025 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Матвєєвські цивілістичні читання. Загальні засади приватного права: сучасний стан та перспективи» (м. Київ, 24 жовтня 2025 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Наукова концепція розвитку законодавства України як основний документ юридичного прогнозування» (м. Київ, 08 грудня 2025 р.).

Публікації. Основні положення та висновки дисертаційного дослідження викладені у 10 публікаціях, зокрема, 5 наукових статтях у виданнях, які включено до переліку фахових для юридичних наук, а також у тезах 5 доповідей на наукових заходах, зокрема:

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Nakorchevskij S. The application of the institution of subsidiary liability in bankruptcy cases. *Scientific Journal of the National Academy of Internal Affairs*. 2025. Vol. 30. No. 1. P. 71–86. DOI: 10.56215/naia-herald/1.2025.71.

2. Накорчевський С. В. Поняття та правова природа субсидіарної відповідальності. *Нове українське право*. 2025. Вип. 3. С. 249–255. DOI: <https://doi.org/10.51989/NUL.2025.3.30>.

3. Накорчевський С. В. Підстави та умови притягнення до субсидіарної відповідальності. *Нове українське право*. 2025. Вип. 4. С. 259–266. DOI: <https://doi.org/10.51989/NUL.2025.4.33>.

4. Накорчевський С. В. Суб'єкти субсидіарної відповідальності. *Нове українське право*. 2025. Вип. 5. С. 174–180. DOI: <https://doi.org/10.51989/NUL.2025.5.24>.

5. Накорчевський С. В. Обов'язки додаткового боржника у контексті застосування субсидіарної відповідальності. *Наука і техніка сьогодні. Серія «Право»*. 2026. № 1(55). С. 264–274. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2026-1\(55\)-264-274](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2026-1(55)-264-274).

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Накорчевський С. В. До питання розміру субсидіарної відповідальності у цивільному праві України. *Актуальні питання юридичної науки в дослідженнях молодих вчених* : збірник матеріалів III Всеукраїнської науково-практичної конференції до Дня науки (м. Київ, 15 травня 2025 р.). Одеса : Видавництво «Юридика», 2025. С. 105–108.

2. Накорчевський С. В. Окремі аспекти субсидіарної відповідальності за договором управління майном. *Рекодифікація речового права* : збірник матеріалів XIV Міжнародного цивілістичного форуму (м. Київ, 16 травня 2025 р.). Одеса : Видавництво «Юридика», 2025. С. 112–114.

3. Накорчевський С. В. Деякі питання субсидіарної відповідальності осіб, винних у банкрутстві боржника, в контексті адаптації законодавства України до права ЄС. *Адаптація законодавства України до положень права Європейського Союзу* : збірник матеріалів Науково-практичної конференції (м. Київ, 10 жовтня 2025 р.). Одеса : Видавництво «Юридика», 2025. С. 315–318.

4. Накорчевський С. В. Особливості субсидіарної відповідальності у договорі комерційної концесії. *Загальні засади приватного права: сучасний стан та перспективи. Матвеевські цивілістичні читання* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 24 жовтня 2025 р.). Київ, 2025. С. 155–159.

5. Накорчевський С. В. Субсидіарна відповідальність держави у цивільних правовідносинах. *Наукова концепція розвитку законодавства України як основний документ юридичного прогнозування* : збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 08 грудня 2025 р.). Київ : Алерта, 2025. С. 100–105.

Характеристика особистості здобувача. Накорчевський Сергій Васильович. Освіта вища юридична. У 1999-2002 роках навчався у Відкритому міжнародному університеті розвитку людини «Україна», де у 2002 році здобув кваліфікацію молодший спеціаліст-юрист (диплом з відзнакою).

Протягом 2002-2005 років проходив військову службу у Збройних Силах України.

У 2004-2006 роках продовжив своє навчання за юридичним фахом та в 2006 році закінчив Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна», здобувши кваліфікаційний рівень «спеціаліст» за кваліфікацією «юрист» зі спеціальності «правознавство» (диплом з відзнакою).

Свою кар'єру у Приват Банку розпочав з Вінницької філії (м. Вінниця), де з 2006 по 2010 рік працював спочатку на посаді спеціаліста з юридичної роботи та пізніше на посаді керівника юридичного відділу.

У 2010 році Накорчевського С. В. переведено до Департаменту претензійно-позовної роботи Головного офісу ПриватБанку (м. Дніпро), де він пропрацював до 2018 року на посадах провідного юрисконсульта та заступника керівника Департаменту.

У лютому 2018 року був переведений на посаду заступника керівника Управління правової підтримки ПриватБанку (м. Київ). Через рік, у лютому 2019 року Накорчевського С. було призначено виконуючим обов'язки заступника керівника Напрямку з юридичної координації діяльності та керівником Управління правової підтримки АТ КБ «ПриватБанк» (м. Київ).

З липня 2024 року Накорчевського С. В. переведено на посаду керівника Департаменту стягнення токсичної заборгованості та банкрутства АТ КБ «ПриватБанк», де він працює по теперішній час.

З 2016 року є адвокатом. В 2025 році за даними «Best Legal Departments 2025» від «Юридичної практики», здобув перемогу у номінації «Найкращий юрисконсульт із роботи з проблемною заборгованістю».

Мови: українська, англійська. Автор 10 наукових публікацій з цивільного права.

Оцінка мови та стилю дисертації. Дисертаційна робота написана українською мовою. Текст роботи викладений науковим стилем доступно та послідовно відповідно до поставлених задач дисертаційного дослідження та відповідних структурних елементів (розділів, підрозділів) роботи. В роботі використано в цілому загальноприйнятну термінологію приватного та публічного права відповідно до досліджуваних питань. Стил викладення в дисертації матеріалів досліджень, наукових положень, висновків і рекомендацій забезпечують легкість і доступність їх сприйняття.

У результаті попередньої експертизи дисертації Накорчевського С. В. і повноти публікації основних результатів дослідження **рецензенти рекомендують:**

1. Прийняти дисертацію **Накорчевського Сергія Васильовича «Субсидіарна відповідальність у цивільному праві України»** до захисту як таку, що відповідає вимогам, які ставляться до робіт на здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

2. Призначити головою разової спеціалізованої вченої ради:

Великанову Марину Миколаївну доктора юридичних наук, професора, завідувача відділу приватноправових досліджень Інституту правотворчості та науково-правових експертиз Національної академії наук України.

3. Призначити офіційними опонентами по захисту дисертації **Накорчевського Сергія Васильовича:**

- доктора юридичних наук, професора **Надьон Вікторію Валентинівну**, професора кафедри цивільно-правової політики, права інтелектуальної власності та інновацій Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого;

- кандидата юридичних наук, доцента **Марценко Наталію Степанівну**, доцента кафедри цивільного права і процесу Західноукраїнського національного університету.

УХВАЛИЛИ:

1. Затвердити висновок про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації **Накорчевського Сергія Васильовича «Субсидіарна відповідальність у цивільному праві України»**.

2. Констатувати, що за актуальністю, ступенем новизни, обґрунтованістю, науковою та практичною цінністю здобутих результатів дисертація Накорчевського С. В. відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах) затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами і доповненнями від 03 квітня 2019 року № 283), наказу Міністерства освіти і науки України «Про затвердження вимог до оформлення дисертації» від 12 січня 2017 року № 40 (зі змінами й доповненнями від 31 травня 2019 року № 759) та Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії від 12 січня 2022 р. № 44.

3. Призначити головою разової спеціалізованої вченої ради:

Великанову Марину Миколаївну доктора юридичних наук, професора, завідувача відділу приватноправових досліджень Інституту правотворчості та науково-правових експертиз Національної академії наук України.

4. Призначити офіційними опонентами із захисту дисертації **Накорчевського Сергія Васильовича:**

- доктора юридичних наук, професора **Надьон Вікторію**

Валентинівну, професора кафедри цивільно-правової політики, права інтелектуальної власності та інновацій Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого;

- кандидата юридичних наук, доцента **Марценко Наталію Степанівну**, доцента кафедри цивільного права і процесу Західноукраїнського національного університету.

5. Рекомендувати дисертацію **Накорчевського Сергія Васильовича** «Субсидіарна відповідальність у цивільному праві України» до захисту на здобуття ступеня доктора філософії у разовій спеціалізованій вченій раді за спеціальністю 081 «Право».

Результати голосування присутніх на розширеному докторів та кандидатів наук за профілем поданої на розгляд дисертації: за – 9; проти – немає; таких, що утрималися – немає.

Головуюча на засіданні:

**Провідний науковий співробітник
відділу приватноправових досліджень
Інституту правотворчості та
науково-правових експертиз
Національної академії наук України,
доктор юридичних наук, старший дослідник**

Є. А. Булат